

Шумляєва Ірина Дамирівна
кандидат наук з державного управління, доцент
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТІВ СУДОВОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ

В умовах забезпечення ефективної реалізації й захисту прав, свобод та інтересів громадян, як однієї з цілей публічного управління та адміністрування, необхідним вбачається вирішення низки проблем, які стосуються запровадження в Україні європейських стандартів правосуддя та захисту прав людини. Належне здійснення своїх охоронних і захисних функцій інститутами судової влади безпосередньо пов'язане із продовженням та завершенням реформування інститутів судової влади, що дозволить підвищити якість правосуддя і позитивно вплине на ставлення громадян до судової системи України.

Незважаючи на здобутки конституційної реформи в частині правосуддя, її незавершеність погіршила ставлення громадян до судової гілки влади, про що свідчать національні опитування населення (понад 2 000 респондентів) та професійних правників (понад 630 респондентів) стосовно довіри до судової влади, незалежності та підзвітності суддів, які проводилися протягом лютого- березня 2021 р. в рамках Програми USAID «Нове правосуддя». Так, у питанні довіри до судової гілки влади в Україні лише 10% широкої громадськості засвідчили, що вони повністю чи переважно довіряють судовій гілці влади. Тільки 40% правників з досвідом взаємодії із судами повідомили, що вони довіряють тим судам, в яких здійснювали представництво у суді, а 27% зазначили, що вони загалом довіряють судовій системі як гілці влади (у 2019 р. 56% довіряли окремим судам і 44% довіряли судовій системі загалом). Негативним є те, що рівень обізнаності громадськості про сучасну судову реформу є дуже низьким, оскільки лише 9% респондентів зазначили, що в них є глибокі або принаймні базові знання про цю реформу [5].

Подолання проблеми негативного ставлення населення до інститутів судової влади може бути вирішено шляхом належної реалізації Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 рр. (далі – Стратегія), затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021 [4]. Водночас Стратегія може бути реалізована тільки після прийняття Плану дій із деталізованим переліком завдань, заходів, очікуваних результатів та показників подальшої реалізації судової реформи, схваленому Комісією з питань правової реформи, після комплексного обговорення із залученням громадського та експертного середовища. В довоєнний період цей проєкт не було опубліковано, а мали місце тільки обговорення за участю Комісії з питань правової реформи та висловлювалися поодинокі пропозиції окремих учасників системи правосуддя. Наприклад, це стосувалося частини Стратегії «Удосконалення інституту адвокатури», щодо якої пропонувалося посилити захист прав адвокатів і гарантій адвокатської діяльності, врегулювати на законодавчому рівні питання оподаткування адвокатів як самозайнятих осіб, а також повернення адвокатури представництва у ВККС тощо.

Важливим напрямом реалізації Стратегії є покращення доступу до правосуддя, яке повинно базуватися, насамперед, на формулі принципу вільного доступу, що вміщена у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Крім цього, Рекомендація № R(81)7 Комітету міністрів Ради Європи, закріплюючи концепцію доступу до правосуддя, передбачає заходи, які спрямовані: на полегшення одержання інформації громадянами про місцезнаходження і компетенцію судів, порядок звернення до суду або захист своїх інтересів у судовому розгляді та інформацію загального характеру в судах або компетентній службі; спрощення процесу (через заходи щодо полегшення чи заохочення, примирення сторін чи досудового врегулювання спору, простоту процесуальних дій, судових рішень та мови);

прискорення розгляду (максимальне скорочення строків винесення рішень шляхом скасування застарілих процедур, надання судам достатнього персоналу, полегшення їх роботи тощо); скорочення судових витрат (грошові суми мають бути розумними стосовно конкретної справи, анулювання судових витрат, які вочевидь перешкоджають доступу до правосуддя); створення особливих процедур за позовами на незначні суми та із сімейних спорів (спрощене судочинство та уникнення непотрібних судових засідань тощо) [6]. Наведене тісно пов'язано зі здійсненням напряду Стратегії щодо зміцнення незалежності судової влади та підзвітності суспільству. В Україні цей напрям задекларовано у ст. 126, 129, 130, 147 та 149 Конституції України.

У контексті забезпечення реалізації цих статей особливої актуальності набувають положення, що закріплені у Висновку №3(2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності в частині визначення інституційного та індивідуального аспекту незалежності суддів [3], Бангалорських принципів поведінки суддів, першим показником яких визнано незалежність суддів [1], Висновку №1(2001) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо стандартів незалежності судової влади та незмінюваності суддів, яким передбачено, що незалежність суддів повинна гарантуватися національними стандартами на максимально високому рівні та забезпечуватися незалежно від внутрішньої судової ієрархії. Крім цього, органи влади повинні розробити, опублікувати й реалізувати об'єктивні критерії для забезпечення відбору і кар'єрного просування суддів згідно заслуг з урахуванням кваліфікації, чесності, здібностей і ефективності [2].

Слід відзначити, що європейською спільнотою в Рекомендації № R(94)12 було зроблено наголос на тому, що вирішальним є не тільки вдосконалення принципів і гармонізація інституцій, а реальне втілення вже напрацьованих принципів. Зважаючи на те, що у Висновку Європейської комісії щодо заявки України на членство у ЄС одним із напрямів подальших перетворень визначено продовження судової реформи та її завершення, таке твердження, поряд із виконанням висловлених Єврокомісією рекомендацій, є надзвичайно важливим для сучасного реформування інститутів судової гілки влади в Україні та побудови ефективної системи правосуддя.

Бібліографічні посилання

1. Бангалорські принципи поведінки суддів : схв. резолюцією 2006/23 Економічної і Соціальної Ради ООН від 27 лип. 2006 р. URL : <https://court.gov.ua/userfiles/02.pdf>.
2. Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо стандартів незалежності судової влади та незмінюваності суддів від 1 січ. 2001 р. URL : <https://court.gov.ua/inshe/mss/>.
3. Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності від 19 лист. 2002 р., документ No CCJE (2002), op. № 3. URL : https://court.gov.ua/userfiles/visn_3_2002.pdf.
4. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки : указ Президента України від 11 черв. 2021р. № 231/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>.
5. Результати національних опитувань населення та правників, які є учасниками судових проваджень, щодо довіри до судової гілки влади, суддівської незалежності й підзвітності, сприйняття корупції та готовності повідомляти про її прояви. Програма USAID «Нове правосуддя», 2021 р. URL : <https://newjustice.org.ua/uk/>.
6. Рекомендація R(81)7 Комітету міністрів державам-членам стосовно шляхів полегшення доступу до правосуддя від 14 трав. 1981 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_133#Text.